

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGLA DJELATNIKA OZNE (1)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinačkoj naravi komunističkog režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava, koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— »Otok je Olib tih godina rata živio uzbudljivim životom. Maleni dalmatinski otok koji se može obići u ne više od tri sata, bio je u staroj Jugoslaviji napol u spavan. Istoimeno mjesto s nešto više od tisuću duša, druga je tisuća radila u Americi, patrijarhalno, hrvatsko, duboko religiozno i čisto seljačko, odvojeno ne samo morom nego i osjećajem od drugih otoka, nepovjerljivo prema stranim utjecajima, razvijalo se na svoj staromodni način — opisavao je svoje dojmova o Olibu u siječnju 1945. Vojno Kamalić, tadašnji mladi opunomoćenik Ozne za kotar Lošinj (Ozna — Odjeljenje za zaštitu naroda — bila je iznimno represivna, nemilosrdna i brutalna sigurnosno-obavještajna služba Jugoslavije, koja je utemeljena 13. svibnja 1944. prema zapovjedi Josipa Broza Tita, op. T. V.). Puno godina kasnije taj je opis, skupa s mnogoštvom autobiografskih podataka, zapisa, slika i sjećanja, uklonio u memoare »Uspomene iz prošlih dana«, koje je završio u Bruxellesu g. 2006. U tri pozamašna toma na 1.624 stranice opisao je doista više nego buran život od rođenja u Rabu g. 1923, osnovnog školovanja u rodnom mjestu, srednjoškolskog školovanja u franjevačkoj gimnaziji na otoku Badiji kod Korčule i Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Dubrovniku, članstva u Komunističkoj partiji, sudjelovanja u partizanskim vojnim akcijama u Primorju, uhićenja i bijega od Nijemaca, obavljanja različitih dužnosti u Partiji, Ozni i Agitpropu, studiranja na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, do optužbe za »Informbiro«, jugoslavenskog zatvora i prisilnog rada, bijega barkom u Italiju, potom u Švicarsku, Austriju, Njemačku i Belgiju, zapošljena kao inženjera u belgijskoj tvrtki, osnutka vlastite projektantske tvrtke, profesure na fakultetu, sudskog stručnjaka, urednika časopisa, blagajnika HSS-a u Bruxellesu i hrvatske katoličke misije i drugo. Memoari su zbog mnoštva povijesnih detalja zasigurno zanimljivi, ne samo sudionicima, sumještanima i suvremenicima Kamalićevih događanja prije više od pola stoljeća, nego i zbog činjenice da oni govore o zločinačkoj naravi komunističkog režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata, koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije, te o nekim djelatnicima ustrojenog represivnog sustava, spomenutima imenom i prezimenom, kao i o stradanju nekoliko katoličkih svećenika. Preslike »Uspomena iz prošlih dana«, tipkanih na A4 formatu, autor je poklonio i nalazi se u Gradskoj knjižnici i čitaonici u Malom Lošinju (br. 821.163.42-94).

Zaokupljeni radom i crkvom

U nastavku opisa otoka Oliba i njegovih mještana Kamalić ističe: »Olibljana nije bilo ni među ustašama, ni među partizanima, a ni među talijanskim simpatizerima. Njih su zaokupljali jedino rad i crkva.

No, i protiv njihove volje Olibljani su tih godina rata imali prilike da slijede događaje koji su se zbili oko

»Zašto nas nedužne ubijate?«

● Fotografija iz Malog Lošinja iz srpnja 1945. na kojoj su i djelatnici Ozne (zaokruženi slijeva nadesno). U prvoj redu: Josip (Bepi) Ružić, Istranin, Viktor (Lidi) Grašo, Silibjanin, Ivan Galjanic iz Punte Kriza i Mario Vučić, Zadrin; u drugome redu: Vojno Kamalić; u trećem redu: Marući Virginij, Rabljanka, i Ana Marcan, Istranka

● Vojno Kamalić nakon rata 1945.

njih. Olib je doživio invazije i bombardiranje. Nedaleko od njega borilo se na moru i na drugim otocima.

Olib je kroz čitavo vrijeme, počevši od talijanske kapitulacije, bio sjedište svih političkih, vojnih i obaveještajnih organizacija Kvarnerskog otočja (komanda mjeseta, narodni odbori, partijski komiteti, omladinska rukovodstva, punkt Drugoga pomorskog obalnog sektora, Odsjek za zaštitu naroda, vojne obrambene jedinice, dio Jugoslavenske ratne mornarice, predstavništvo II. pomorskog obalnog sektora...). Kada sam u lipnju 1944. stigao iz Gorskog kotara, nakon tolikih putnih peripetija, na Olib, trebao sam odmah zadovoljiti direktivu OKKPH Hrvatskog primorja — uspostaviti vezu sa sljedećim ustanovama: Punktom II. pomorskog obalnog sektora (drugom Vjekom Šuljićem) zbog vojnih informacija koje sam trebao sakupljati na Lošinju, KKPH Paga koji je rukovodio političkim djelovanjem za otok Lošinj i Odsjekom zaštite naroda Hrvatskog primorja, Povjerenstvo za otoke. Za vrijeme rata prva je misija bila najvažnija u cilju nastavka vojnih operacija i u cilju pripreme terena za konačno osvajanje otoka Lošinja. Trebalо je ispravnim vojnim informacijama omogućiti engleskim bombarderima uspješne akcije protiv Nijemaca i Talijana i njihovih utvrda i pozicija.

Evo jednog od njegovih iskaza: U listopadu 1944. godine rapski terenci doveli su silom s okupiranim otokom od Nijemaca mladog Mundanijca Krsta Bega zbog suradnje s okupatorom i Miru, kćerku Muslimana Husa Vojnikovića radi druženja s Nijemcima.

Zanimljiv je Kamalićev opis ustroja Ozne za sjevernojadransko

otočje s imenima najviših dužnosa, ali i nagovještaja Oznine zločinačke naravi: »Odlučio sam da sjedište mojeg centra bude Silba, otok najbliži Lošinju, ali odgovoran sam bio Ozni za otočje, čiji sam ujedno bio član i povjerenik za Lošinj.

Sastav Ozne:

- šef povjerenstva: Josip Brusić, nadimak Bartol
- njegov zamjenik i povjerenik za Krk: Dušan Dekanić
- povjerenik za Rab: Dušan Bastijančić
- povjerenik za Pag: Ante Palčić, oženjen Stankom, sestrom Ante Zemljara
- povjerenik za Lošinj: Vojno Kamalić, nadimak Teo.

Dolazio sam rijetko na Olib, jer sam nekoliko mjeseci radio legalno na Lošinju. Dolazio sam osobno podnijeti važnije izvještaje koje sam inače slao po kuriru. Dolazio sam i sudjelovati na sastancima partijske čelije Ozne.

Moji drugovi uvijek su me prijateljski dočekali jer sam radio na teškom, od Nijemaca i Talijana okupiranom terenu i usto bio Benjamin u našoj ustanovi.

Bartol, naš šef, dosta stariji od nas, rukovodio je oprezno i dobroćudno našim centrom, te se korektno poнаšao prema osoblju te institucije. Dušan Dekanić, nažalost, moram priznati, usprkos svoj simpatiji koju sam gajio prema njemu, s obzirom na naše dugo poznanstvo, ponašao se okrutno prema zatvorenicima.

Naprotiv, Dušan Bastijančić, moj rođak, stari i uvjereni jugokomunist još od prije rata, intelektualac, pravnik, vladao je teorijom marksizma, bio je u neku ruku lijevi humanist. On mi je uvijek nakon mojeg posjeta ispričao sve novosti s Oliba.

Evo jednog od njegovih iskaza:

U listopadu 1944. godine rapski terenci doveli su silom s okupiranim otokom od Nijemaca mladog Mundanijca Krsta Bega zbog suradnje s okupatorom i Miru, kćerku Muslimana Husa Vojnikovića radi druženja s Nijemcima.

Ljubovala je s jednim vojnikom. Njih su rapski aktivisti prišli mnogo toga.

Dekanić je vodio ispitivanje, tako ih i naredio da se biju između sebe do iznemoglosti. Kasnije ih je dao strijeljati od vojnika KNOJ-a (Korpusa narodne obrane Jugoslavije).

Usprkos tomu što je Dušan Bastijančić tražio na sastanku sa šefom Bartolom da se takve metode ne ponavljaju i da su za osudu jer su u kontradikciji s komunističkim moralom, Dekanića se nije moglo uvjeriti i on je nastavio svojim putem kad mu se god za to pružila prilika.

Treba istaknuti da je Ozna na Olibu, služeći se izvršnim organom KNOJ-a, imala ovlasti i za smrtnu osudu (isto tako i partijski komiteti, svaki na svom terenu).

Jednoga zimskog sječanjanskog dana organizacijski je sekretar rapskog partijskog komiteta, drug Zvonko Keko, imao povjerenljiv razgovor s Dušanom Bastijančićem,

Jedne tihe večeri židovski je par uhapšen u svom stanu kod seljaka. Pretres sobe nije donio nikakvih rezultata. Čitavu tu noć muklo su odjekivali jauci iz podzemlja Ozne. Dušan Dekanić vodio je istragu i osobno sudjelovao u batinanju. U ranu jutro drugog dana, u olibskoj šumici kraj mora, vojnici su KNOJ-a izvršili likvidaciju nevinih.

koji je u ilegalni rukovodio Oznom za Rab. Posljedice toga sastanka bile su kobne.«

Drug Keko - rapski «zao duh»

Posebice je šokantno Kamalićevo kazivanje o mučenju i ubijanju dvoje nevinih Židova, kao i »opravdanje« toga bezumnog čina, koje svjedoči o monstruoznom mentalnom sklopu Oznih djelatnika:

»Pri rapskom Kotarskom narodnom odboru radio je u kulturno-prosvjetnom poslu jedan židovski par srednjih godina. Nitko o njima nije znao mnogo, osim da su Židovi, da su bježeći pred ustašama našli sklonište kod Talijana u Primorju i da su se, nakon talijanske kapitulacije, pridružili partizanima.

Povučeni i diskretni živjeli su jedan za drugoga, uvijek zajedno, stisnuti jedno uz drugo, ruku pod rukom.

Nikada s njima nisam razgovarao. Primijetio sam ih, možda, dva puta u ono ratno doba na otoku Olibu, ali na prvi pogled moglo se zaključiti da su se nježno voljeli. Možda su ih zajednički proživljene tragedije još više zbližile.

Poznavajući više stranih jezika i slušajući radiovijesti, uređivali su 'zidne novine'. Jasno da su većinom vijesti crpli iz zapadnosavezničkih izvora.

Drugu Zvonku Keku, koji je bio zao duh rapskoga partijskog komiteta, upalo je to u oči te ih je optužio.

Jedne tihe večeri židovski je par uhapšen u svom stanu kod seljaka. Pretres sobe nije donio nikakvih rezultata. Čitavu tu noć muklo su odjekivali jauci iz podzemlja Ozne. Dušan Dekanić vodio je istragu i osobno sudjelovao u batinanju. U ranu jutro drugog dana, u olibskoj šumici kraj mora, vojnici su KNOJ-a izvršili likvidaciju nevinih.

Svučeni do gola, zagrlieni muž i žena sačekali su plotun. Njene zadnje riječi su bile: 'Zašto nas nedužne ubijate?' Prvom zgodom Dušan Bastijančić ispričao mi je taj događaj: 'Oni su zaista bili nevinii. Nikakva sredstva nisu ih mogla prisiliti na priznanje. Oni nisu bili agenti CIA-e.' Ali zašto ste to učinili? — pitam. 'Znaš, u ovoj su stvari oni nevinii, ali poslije onoga što su dobili nismo ih mogli pustiti na slobodu. Uostalom, oni ostaju uvijek naši klasni neprijatelji. U tom ne treba biti sentimentalan...' Tim razmišljanjem Dušan Bastijančić kušao je umiriti svoju partijsku savjest.«

Bezrazložna likvidacija nevinog židovskog bračnog para na Olibu od Ozne početkom 1945. opterećivala je, očito, živote, ne samo izravnih krivaca i počinitelja tog zločina nego i onih koji su bili djelatni članovi te zločinačke organizacije. To pokazuje i stalna »krvava olipska sjena« nadvita nad Kamalićevo spominjanje označkih »suboraca«: Dušana Bastijančića, Zvonka Keke, Dušana Dekanića i Josipa Brusića nekoliko godina kasnije.

NASTAVLJA SE

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGL DJELATNIKA OZNE (2)

Donosimo dijelove autobiografskog zapis-a Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinačkoj naravi komunističkog režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava, koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— Vojno Kamalić se i u opisu spro-voda jednoga od »označkog« su-radnika u mjesecu studenom 1950. takoder prisjeća »krvave slike« Oli-ba, tj. ubojsva nevinoga židovskog bračnog para: »U hladnoj jeseni 1950. održan je na Mirogoju maleni sprovod kapetanu jugoarmije, drugu Dušanu Bastijančiću, koji je tada imao 34 godine.«

Teško da su ostavili išta pohvalnoga

Kamalić dalje piše: »Prisutni: njegova rodbina (supruga, sestra Branka s mužem Bepom) desetak kapetana Udbe, nekoliko mještana (Vančec, Kropec, Vlado Bačić, student medicine i ja), te još neko-je osobe.

Možda je za tih dugih časova pot-pune nemoći, kad je u nekom smislu zanemaren od najbližih (neču ulaziti ovdje u detalje), ipak uspje-lo malo istine prodrijeti u njegovu dušu. Možda je krvava slika Oliba lebdjela pred njegovom svjestrstvom?

Ali ne, Dušan, stari partijski radnik još od prije rata, ostao je valjda do posljednjeg časa vjeran onome za što se čitavog života zalagao, možda ipak uvjeren da je to jedino dobro?! Ni Zvonko Keko, ni Dušan Dekanić nisu više među živima. O Josipu Brusiću nisam ništa naročitog doznao. Po naravi pri prost i jednostavan, sigurno nije dotjerao daleko u partijskom aparatu.

Zvonko Keko dogurao je do po-močnika javnog tužitelja za Hrvatsku, a Dušan Dekanić do šefa odjela za kler u riječkoj Udbi, gdje je nakon pada ministra Rankovića poslan u mirovinu. Obojica su za žaljenje jer je teško reći da su ostavili išta pohvalnoga iz sebe.«

»Hapšenje dviju visokih ličnosti«

Tijekom posjeta Beogradu g. 1947. Kamalić piše zanimljivo za-pažanje koje daje naslutiti da se u obaveštajnim jugoslavenskim kru-govima već unaprijed znalo kako će Andrija Hebrangu biti uhićen: »Nala-zim se kod tete Ljube i barba Boška Govedarice za vrijeme fakultetskih novogodišnjih praznika, u stanu u Ulici Vuka Karadžića. Tetka me nagovara da posjetim rođaka Dušana koji boluje od nekakve teške bolesti.

Znao sam da Dušan radi u Cen-tralnoj Udbi za Jugoslaviju i da je po činu kapetan. Našao sam ga u velikom poslu. Pričao mi je vrlo pozitivno i pohvalno o drugu Ran-koviću, ministru i vrhovnom šefu policije, o skorom hapšenju dviju visokih ličnosti, no imena mi je za-tajio. Radilo se o Andriji Hebrangu i Sretenu Žujeviću. Pri oproštaju s mukom me otpratio do tramvaja. Njegova je nogu već jednim dijelom paralizirana.«

Drugi susret s Bastijančićem u Zagrebu lipnja 1949. govori o veliki-privilegijama koje su u to doba uživali djelatnici jugoslavenske tajne policije. Dok su mnogi mogli samo sanjati o putovanju inozem-

stvo, oni su bez poteškoća odlazi-li na inozemna liječenja: »Opće je prošlo više mjeseci. Negdje sredinom 1949. posjećujem Dušana u njegovom stanu u Vinogradskoj ulici gdje živi sa ženom i sinom. Ne radi više. Na bolovanju je. Njegovo je tijelo paralizirano, sve osim desne ruke i glave. Liječenje u Mađarskoj nije dalo nikakvih rezultata. Ima neizlječivu bolest: pretvaranje mišića u mast. Nalazim ga svjesnog da je osuđen na lagano umiranje.«

Uobraženost zamjenika javnog tužitelja

I Zvonka Keku, izravnog krivca za smrt dvoje Židova, Kamalić ka-snije spominje također u kontekstu »obiljskog slučaja« koji ga je, čini se, »gušio« cijelog života: »U isto doba Zvonko napušta rapski komitet, polazi i on u Zagreb na sveučilišni studij, i on briljantno diplomira na pravnom fakultetu i dolazi do položaja zamjenika javnog tužioca za Hrvatsku. Upoznao sam bolje Zvonka dok sam se nalazio ilegalno na Rabu svibnja 1944. Snalažljiv, prirodno nadaren oštrom inteligen-cijom, posjedovao je natprosječnu memoriju. Znao je, nakon što je

»Vojnska je mobilizirala i demobilizirala građane Jugoslavije, ali već i u ono vrijeme pri demobilizaciji manjkalo je nekoliko osoba, o kojima se ništa više nije znalo. One su jednostavno nestale.«

pročitao pola stranice nekog štiva, ponoviti isti tekst od riječi do riječi. Služio je partiju hladno, samouvereno, bez kompromisa. Ponašao se kao onaj partijac iz sovjetskog romana 'Kako se kalio čelik', koji od 'partijske linije' ne odstupa ni za pedalj. Za njega je vrijedila ona: 'teški partijac'. Rekao bih da je bio dio stroja tog birokratskog partijsko-državnog aparata koji je vjerno obnašao zadani funkciju...«

Ono što se zabilo na Olibu onog kobnog dana siječnja mjeseca 1945. sa židovskim parom zaduženim za 'zidne novine' dovoljno pokazuje kakva je jadna savjest bila u tom čovjeku... Sreo sam ga dva-tri puta na Rabu, sasvim slučajno. Vonjao je izdaleka svojim krutim ponašanjem, uobraženošću i hladnim držanjem... Kada bacim sliku iz onoga

● Prijeratna slika Dušana Bastijančića kao omladincu Saveza komunista Jugoslavije

● Vojno Kamalić u svojim zapisima spominje i dr. Andriju Hebranga, za kojega se već unaprijed znalo da će biti uhićen

Sjemenišni dani hrvatskih akademika

Pozornost zasluguje i Kamalićev opis zajedničke slike u dubrovačkoj sjemeništu školske godine 1939/40. u kojem prvi put, onako tek usputno, progovara o Ozrinu metodi uklanjanja nepočudnih, koja dosada nigdje u mnoštvu historiografskih knjiga, studija i rasprava o ratnome i poslijeratnom razdoblju nije spomenuta. Riječ je o mobiliziranju u JNA iz koje se mnogi nikada nisu vratili. Dakle, o osobama na spomenutoj slici i ozračju u onodobnom dubrovačkom sjemeništu on piše: »Moj 'dundo' (stric, franjevac, op. T. V.) otac Izidor Kamalić već se pobri-nuo kod don Frana Vučetića, upravitelja dubrovačkog sjemeništa, za stan i hranu. Moji su za mene plaćali mjesечно 500 dinara, što nije pre-stavljalo pretjeranu cijenu... Naravno, trebao sam se u sjemeništu pod-vrati potpuno njihovom redu i disciplini i ne praviti nikakvu iznimku. Don Frana se sjećam kao ozbiljnog i pravednog upravitelja sjemeništa, kao uostalom i njegovog pomoćnika, jednog mladog svećenika... Vladao je u sjemeništu visok stu-panj susretljivosti i kolegjalnosti, a isto tako i dobro raspoloženje. Ne vjerujem da je postojao i jedan među nama, koji ne bi pomogao onome koji bi tražio neko objašnjenje. Obično bi se mlađi obraćali starijima, ali i svojim boljim kolegama... Kada bacim sliku iz onoga

Oni su jednostavno nestali

Međutim, u kasnijim je zabi-jješkama Kamalić puno izravniji i donosi neke primjere, što upućuje na zaključak da je likvidiranje »nepočudnih« za državu i partiju na-kon njihove mobilizacije u JNA bilo plansko i sustavno: »Vojnska je mobilizirala i demobilizirala građane Jugoslavije, ali već i u ono vrijeme pri demobilizaciji manjkalo je nekoliko osoba, o kojima se ništa više

● Đaci u dubrovačkom sjemeništu školske godine 1939/40. s isusovcem o. Petrom Pericom

nije znalo. One su jednostavno ne-stale. Nestanak tih osoba pripisivali su nekoj, naivni, kotarskoj Ozni. Evo dva primjera s Lošinja.

Carletto Premuš, rođen u Čunskom 1914. Studirao u Padovi. Po-stao profesor filologije. Za vrijeme rata služio je kao oficir talijansku vojsku. Povratio se nakon rata u svoje mjesto i tu je živio do lipnja 1945. kada ga je naša mobilizacija obuhvatila. Držalo se da je bio stručnjak za teleradiografiju. Imali smo ga u evidenciji. Najmanje što se o njemu moglo reći bilo je da je zaista zanimljiva ličnost. Iz vojske se nikada nije povratio. Imao je majku, staricu, koja se raspitala za njega. Kucala je na sva, pa i na naša vrata. Uz najbolju volju nismo joj mogli pomoći.

Lakoš, došao je negdje iz Dalma-cije poslije Prvog svjetskog rata, te se nastanio u malom Lošinju. Pripa-dao je talijanskoj dalmatinskoj struji (autonomi), a u novoj nastambi aktivni je član PNF-a (Il Partito Nazionale Fascista). Za vrijeme oku-pacije radio je kao šef telecentrale malog Lošinja. Neoženjen, brinuo se za svoje nećakinje Jolu i Jasnu, kćeri njegove sestre udate Domini-s. Uvereni katolik i fašist idealist. Pa nakon sloma fašizma povukao se razočaran. Upoznao sam ga kao zgodnog, jakog, visokog stasa. Mi ga nismo dirali. Nismo za to imali nikakvih razloga. Međutim, i njega je zahvatila mobilizacija sredinom 1945., iako već nije bio mlad. Ni on se više nije povratio iz vojske.

Za vrijeme moje stručne prakse na lošinskoj brodogradilištu, ljeti 1948. dobio sam poruku od Jole, koja je upravo stigla iz Italije, u kojoj me moli da ju posjetim. Stanovala je u svojoj kući, blizu mora, u lošinskom zaljevu, na početku grada. Na katu jedne oveće prostorije sje-dili smo jedan drugome nasuprot i pili 'cappuccino' koji je Jole izvrsno spremila. Imao sam pred sobom li-jepu, čvrstu ženu tridesetih godina. Razgovor se odvijao na talijanskom. Nažalost, nikakvu vijest, nikakav savjet nisam joj mogao pružiti u svezi s nestankom njenog ujaka.«

Nakon Kamalićeva svjedočenja o dosad nepoznatome poslijeratnom načinu uklanjanja »protudržavnih elemenata« u novostvorenoj Jugoslaviji, nameće se pitanje na koje je zasad gotovo nemoguće dati konkretniji odgovor: »Koliko se 'nepočudnih' Hrvata nije vratilo iz JNA (sljednice NOVJ-a i JA)?« Za razliku od toga, odgovoriti na drugo pitanje - »Tko je odgovarao za njihov 'ne-stanak'?« - vrlo je lagano.

Kamalićeva kratka zabilješka iz prve polovice 1945. sama po sebi ne zasluguje neku pozornost jer donosi podatke koji široj javnosti i nisu previše zanimljivi: »Nakon oslobođenja otoka Lošinja pristupam formiranju kotarske Ozne, Mario Vu-kić je moj zamjenik a Luidi Grašo je naš kurir. Konfiscirana je jedna vila za potrebe ustanove. Doskora će se naš kadar popuniti. Dobit ćemo jedan vod KNOJ-a (Korpus narodne obrane Jugoslavije) s jednim ofi-ciom.« Međutim, njegovi nešto ka-sniji zapisi bacaju malo više svjetla na koji je način Ozna došla u posjed spomenute vile koju je preuređila u malološinjsko sjedište.

NASTAVLJA SE

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGLA DJELATNIKA OZNE (4)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana« koji govore o zločinačkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— Sljedeći reci Voje Kamalića pokazuju svu apsurdnost i zločinačku narav tzv. komunističkih antifašista, koji su nakon rata progonili istinske hrvatske rodoljube i prave antifašiste: »Dr. Mrakovčiću bilo je teško podnijeti talijansku fašističku okupaciju i supernacionalističku aroganciju, koncentracioni logor u Kamporu gdje se umiralo od gladi, bolesti i hladnoće, zatvaranje i deportaciju Rabljana i čitavih rapskih obitelji u talijanske koncentracione logore, uvoz talijanskog jezika u škole i kuće, obvezatno pozdravljanje 'Saluto romano', civilne i vojne svečanosti dana 'San Marina' (sveca iz Lopara), javne kuće za talijanske vojnike (jedna je bila u Vili Volgi, kući pokraj naše), i druga šikaniranja. I kad je stiglo oslobođenje, a koliko je puta rekao našem ocu: 'Kada će doći naši?', za svećenike i vjernike nastali su teški dani. Podnosio je hrabro i taj križ i križ bolesti i križ osamljenosti. Što je drugo i mogao?... Zar se mogao oduprijeti toj silnoj antivjerskoj propagandi jugokomunističkog režima? Ne, protiv sustavnog gušenja vjerske slobode, nacionalne slobode, ljudske slobode, u ono doba sveopće euforije na Rabu i drugdje, dr. Mrakovčić i drugi župnici i svećenici, osim molitve, nisu posjedovali nikakvo efikasno sredstvo suprotstavljanja.«

Opravdanje - popovi su fašisti!

U poglavljju o svojem rapskom župniku Kamalić spominje još jedan zanimljiv detalj iz kojega se vidi kolika je mržnja prema svim svećenicima vladala u glavama »oslobodioca«: »Da li je (dr. Mrakovčić, op. T. V.) mogao spriječiti Bepinu Marokinu koja je pred svjetom, javno, u glavnoj rapskoj ulici dala 'čušku' (šamar) mundanijskom popu don Ivanu Barcu, samo zato što je bio svećenik?...«

Ivan Barac, rodom s otoka Krka, svećenik u selu Mundanije za vrijeme i nešto poslije rata, bio je čovjek blagog i mirnog karaktera, simpatičan i ljubljen od svojih seljaka. Ostao je uz svoj narod i nikada se o njemu nije moglo reći nešto loše... Bepina, kao uostalom i neki drugi istomišljenici, komunisti ili prokomunisti, vidjeli su u svakom svećeniku narodnog neprijatelja. Ona je opravdavala svoj čin da su popovi fašisti (to je meni osobno izjavila). Ustvari, barem to im se nije moglo prigovoriti. Kada je dobio udarac, don Ivo Barac nije ni reagirao, samo je pitao: 'Zašto?' Moglo bi se postaviti jugokomunističkom režimu na tisuće: 'Zašto?'.

Osjećajem demokrat i prozapadnjak

Posebno je zanimljivo poglavljje o Kamalićevim profesorima u dubrovačkoj Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji: o. Tomi Tomašiću, o. Marijanu Blažiću i o. Gerardu Barbiru,

Nekadašnji visoki dužnosnik Ozne posvjedočio je da su trojica dubrovačkih franjevaca ubijeni nevini. Nalogodavci i izvršitelji zločina nisu nikada odgovarali. Dobili su visoke položaje i boračke mirovine, aako je netko od njih još živ, možda dobije i visoko državno odličje u sadašnjoj Hrvatskoj.

franjevcima koji su nevini pobijeni od komunističkih vlasti 1944. kod Dubrovnika. U sjećanjima opisuje neke potpuno nepoznate detalje o toj trojici hrvatskih mučenika iz njihove profesorske svagdašnjice i posljednjih trenutaka prije strijeljanja.

Najprije opisuje o. Tomašića za kojega kaže da je »rodom iz Drage Baščanske, 17. VIII. 1881, a ubijen na Daksi, otočiću kraj Dubrovnika 25. X. 1944. Vršio više godina dužnost direktora (ravnatelja) gimnazije sve do konca školske godine 1940/41, a otada postavljen za gvardijana.

Osjećajem demokrat i prozapadnjak... Profesor klasične filologije, povijesti starog vijeka, povijesti umjetnosti, hrvatskog, grčkog i latinskog jezika. Otač Tomašić bio je krasan čovjek, odličan propovjednik, simpatično ujedljiv za vrijeme predavanja i komentiranja naših zadaća. Jednom, sredinom 1942. sjedeći uz katedru, ubio se u pero. I dok je sisao krv iz rannjenog prsta, procijedio je: 'Ipak bih želio još živjeti da vidim kako će ovo završiti.'

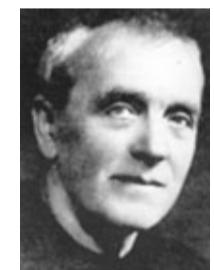
Aluzija na napredovanje saveznika u vrijeme kada su njemačke trupe imale problema na više frontova. Diplomirao je iz klasične filologije i talijanskog jezika. Bio je profesor na Košljunu, na državnoj gimnaziji u Splitu, na realnoj gimnaziji u Šibeniku, Sinju, Varaždinu, a konačno na državnoj realnoj gimnaziji u Dubrovniku, te bio profesor i direktor na franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Dubrovniku. Bio je voditelj raznih katoličkih društava, urednik 'Euharistijskog glasnika' u Splitu i Dubrovniku. Mnogo je propovijedao. Vodio je brojne duhovne vježbe i bio traženi duhovni vođa i savjetnik.«

Kritizirao je nacizam, fašizam i komunizam

S puno simpatija Kamalić piše i o o. Blažiću donoseći nekoliko osnovnih podataka iz njegove biografije: »Otač Marijan rodom iz sela Sveti Matej kod Kastva, 25. III. 1897, a ubijen na Daksi 25. X. 1944. Bio dugu godinu nastavnik, a od školske go-

● Rapski župnik dr. Anton Mrakovčić, iako je bio osvjedočeni protivnik talijanskog fašizma, bio je nakon rata izvrnut svakovrsnim ponijenjima od lokalnih komunističkih moćnika

● O. Toma Tomašić

● Ispitna komisija i maturanti Franjevačke klasične gimnazije u Dobrovniku, 30. srpnja 1942. (U gornjem redu treći slijeva Vojno Kamalić; u donjem redu drugi slijeva o. Marijan Blažić, a peti slijeva o. Gerard Barbir)

dine 1941/42. vršio dužnost direktora (upravitelja) gimnazije. Osjećajem demokrat i prozapadnjak... Profesor filozofije i prirodnih znanosti, geografije, etnologije, prirodopisna, fizika, kemije, zemljopisna. O. Blažić, intelektualac visokog stupnja, izvanredan propovjednik, znanstvenik na polju prirodnih znanosti, čvrstog karaktera. Izdao je dva za-

pajena djela: 'Evolucija i postanak čovjeka' (Zagreb, 1939) te 'Osnove pojave života' (Zagreb, 1942). Za vrijeme korizmenih propovijedi crkva male braće bila je dupkom puna ljudi vjernika i ateista. Imponirao je svijetu svojom pojavom, jakim fizičkim konstitucijama, lijep čovjek, s naočalama zlatnih okvira, izvanredne tonacije glasa. U crkvi, kada bi se popeo na govornicu, nastao bi muk, samo bi se disanje prisutnih čulo. Kritizirao je i nacizam i fašizam i komunizam... Kada smo se oprashtali - zauvijek - jednostavno mi je zaželio mnogo uspjeha u životu.«

Tito otac, a Staljin dida drag!

— Partizani su tijekom rata u cilju podizanja borbenog moralu, jednako kao i komunistički vlastodršci u poraću, pjevali brojne »borbene« pjesme kojima su slavili sve »narodne pobjede«. Jednu od njih, nepoznatu široj javnosti, zapisao je uz mali komentar i Kamalić:

»Da je među partizanskim pjesmama bilo i blesavih, to je više-manje svakome bilo jasno i poznato... Ali najblesaviju sam čuo na Rabu, dok smo se ilegalno tu nalazili i skrivali:

'Hajd u borbu, partizani,
Slobodiće stići dani!
Partija nam hrabra mati,
Tito, otac, brat.
Rusija nam mila baka,
Staljin dida drag.'
Ne znam što je bilo u tim kiticama šašavije: riječi ili pjev?«

je da će i njega odnijeti ratni vihor, što je mirno i svjesno, predan u volju Božju, dočekao na Boninovu... Kao i ostala dvojica, bio je čovjek Crkve i vjere, a svjetovnim se problemima bavio jer je bio čovjek slobodan i kritičan te imao svoje mišljenje o svemu i svačemu.«

Vrijedno je Kamalićevu svjedočenje i o detaljima tijekom strijeljanja trojice spomenutih hrvatskih mučenika: »Još za vrijeme rata, kad su u Dubrovnik upale srpske i crnogorske vojne jedinice i proletereske brigade, bili su zatvoreni, vjerojatno mučeni, te strijeljani od organa Odsjeka zaštite naroda (Ozne, op. T. V.). Rekoše mi kasnije, dok sam se nalazio na visokim funkcijama u partijskom aparatu, da su pali pod zrnom strojnica pjevajući vjerske pjesme... i da su se hrabro držali. Zašto? Kao potencijalni neprijatelji! Otada je mnogo vremena prošlo. Pa ipak, nakon toliko prohujačkih godina tri profesora su još živa za one koji su ih poznivali i cijenili jer 'na vijek živi koji živi pošteno'...«

Nekadašnji visoki dužnosnik Ozne posvjedočio je, eto, kasnije da su trojica dubrovačkih franjevaca ubijeni nevini. Bili su krivi, kao i stotine drugih, samo zato što su bili katolički svećenici. Nalogodavci i izvršitelji zločina nisu nikada odgovarali. Dobili su visoke položaje i boračke mirovine, aako je netko od njih još živ, možda dobije i visoko državno odličje u sadašnjoj samostalnoj državi Republici Hrvatskoj. Instinktivnom spoznajom osjećao

NASTAVLJA SE

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGLA DJELATNIKA OZNE (5)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinačkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava, koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— Iz Kamalićeva opisa jednog događaja iz 1945. nije teško zaključiti kako je Ozna, uz sva ostala, krajnje negativna i zločinačka obilježja, bila i najobičnija pljačkaška organizacija.

Pohlepna Ozna protiv ustava

»Dobili smo obavještenje da se jedan bogati Lošinjanin spremi svojim brodom put Italije. Izjasnio se s obitelji talijanskog nacionalnog osjećaja, podnio molbu i naravno dobio sve potrebne isprave. Idući dan Mario (Vukić, Kamalićev suradnik i zamjenik, potom i šef Kotarske Ozne za Lošinj, op. T. V.) s milicijom je pretresao brod i otkrio zlatnine i srebrenine, što je čovjek htio povesti sobom. Postojala je, naime, uredba da emigranti mogu uzeti svu njihovu imovinu osim dragocjenosti kao zlatni i srebrni predmeti, i naravno osim prirodnog blaga, kao na primjer amfore. Pred predstavnicima Narodnih vlasti Kotara izvršili smo primopredaju tih predmeta i potpisali smo zapisnik. Radilo se uglavnom o posudu velike vrijednosti i o ukrasima svih vrsta, ukupne težine oko stotinjak kilograma. Poslao sam, naravno, izvještaj istarskoj Ozni o tom slučaju. Odmah je slijedio odgovor načelnika Glažara (Bože, op. T. V.), vrlo neugodan i oštar. **Prigovorio mi je u svom pismu što sam predao konfiscirane predmete Narodnim vlastima, te da sam trebao poslati ih Okružnoj Ozni** (sva su isticanja moja, T. V.). Dakle, trebalo je djelovati protiv našeg ustava koji tvrdi da je Narodna vlast najviši upravni organ kotara.«

Pri kraju 1945. Vojno Kamalić zatražio je i dobio rješenje o demobilizaciji, ali je bio još vrlo daleko od mirnoga i povučenog života:

»Riješio sam se Oznih veriga, ali sam upao malo kasnije u Zagrebu u partijske verige...«

Susački župnik - »reakcionar«

Iz nastavka »Uspomena« može se naslutiti kakav se inženjeriing primjenjivao u tobožnjim »narodnim i demokratskim« izborima, koji su se održavali pod budnom paškom Komunističke partije:

»Na čelu Ozne ostao sam do 15. listopada 1945. Na moju molbu načelnik Okružne Ozne, drug Božo Glažar, razriješio me je službe kako bih mogao nastaviti studij na Zagrebačkom sveučilištu. Prvi izbori u komunističkoj Jugoslaviji bili su pred nama. Trebali su se održati u studenom 1945. Vodinelić (Josip, prvi politički tajnik Kotarskog komiteta KPJ za Lošinj, op. T. V.) me je zamolio da ostanem još neko vrijeme i da mu pomognem u pripremi izbora... Od dva najteža mjesta, Nezrina i Suska, meni je pripalo ovo posljednje.

Nedjelja, dan izbora. Izborima je u Sansegu (Susku) pristupilo samo 34%. Katastrofa. **Većina mještana neće na izbore jer im pop na ne-djelnoj propovijedi nije savje-**

»Samo slobode nije bilo!«

tovao da glasuju. Ustvari, njihov svećenik Niccolo Morin, Susčanin, nije rekao mještanima ni 'da' ni 'ne'. Trebalo bi istaknuti da je sansegotski pop bio smatrani 'reakcionarom', tj. kao antisocijalističkim elementom, ali nismo se usudili da ga diramo. Uostalom ponašao se vrlo oprezno, a kako ga je inteligencija krasila, znao je pametno podbosti one na vlasti, tako da smo ga ostavili na miru... Javljam se telefonom Vodineliću koji je zadužen za Mali Lošinj. On mi odgovara: 'Snadi se, druže!' Uvečer se sastajem s tri člana Mjesnog odbora, čiji je predsjednik bio Ivina, priprost čovjek srednjih godina, jak, krupan i staložen, te smo se dali na posao. U vremenu circa od jednoga sata nas četvorica smo glasovali za one koji nisu došli na biračko mjesto. Pošto je većina Sansigota (Susčana) nepismena, pogotovo žene, trebalo je samo staviti križić na glasačkoj listi, na pravo mjesto. Zaustavio sam drugove odbornike kad smo stigli do 93%. Nismo htjeli pretjerivati. **Svuda na Lošinju, a možda i drugdje, nema razloga da se u to sumnja, pojavili su se isti problemi.** Jugokomunističke novine drugi su dan donijele radosne vijesti da je na Lošinju, usprkos jakoj neprijateljskoj propagandi, glasovalo za režim 98% stanovnika.«

Tisuće terenaca po direktivi Beograda

U prisjećanju minulih dana Kamalić tek usputno opisuje i kako je nastala Ozna, i u pojedinim mjestima, njemu bliske i znane, partijske organizacije, navodeći njihove članove među kojima su neki bili i Ozni suradnici: »Trebalo je stoga poslati na teren politički kadar sposoban da pripremi sve slojeve naroda za novu vlast. Posvuda su se stvorili terenski radnici zaduženi za obavještajnu,

U vremenu circa od jednoga sata nas četvorica smo glasovali za one koji nisu došli na biračko mjesto. Pošto je većina Sansigota (Susčana) nepismena, pogotovo žene, trebalo je samo staviti križić na glasačkoj listi, na pravo mjesto. Zaustavio sam drugove odbornike kad smo stigli do 93%. Nismo htjeli pretjerivati.

informativno-vojnu, političku, organizacijsku i ideološku (agitprop) djelatnost... tisuće i tisuće terenaca uspjeli su dovršiti golemi posao. Svako je selo, gradić, grad imao svoj 'narodni odbor', svoje odbornike, svojeg predsjednika. Organizirala se obavještajna mreža u svakom okružju (kotaru). Od prvobitnih ROC-eva i POC-eva (rajonski i pokrajinski obavještajni centri) nastala je Ozna (odsjek za zaštitu naroda), moćna institucija čiji su šefovi ujedno bili i članovi kotarskih i oblasnih partijskih komiteta. Velika moć te ustano-

moj prvi rođak, kao moj suradnik u Ozni ušao je u partiju mojim posredovanjem.«

Otac je nijem i bespomoćan promatrao

Vojno Kamalić ostvario je svoju davnu želju i upisao Tehnički fakultet u Zagrebu, brodarski smjer, te je uz redoviti studij morao provesti neko vrijeme na praksi. No, bio je u velikoj zabludi da se riješio dotadanog ozračja i ustanove kojoj je vjerno služio, što je ubrzo, na nje-

● Josip Vodinelić, politički tajnik Kotarskog komiteta KPJ za Lošinj (treći slijeva) s lošinjskim istomišljenicima, savjetovao je Vojna Kamalića da se »snađe« zbog lošeg odaziva »Susčana« na izbore

govu žalost, osjetio na vlastitoj koži: »Moja se praksa na 'Oceanografsko-mje institutu' u Splitu, ispod Marjana dovršavala 15. rujna 1949. Javio sam mojima na Rabu da otac dode na rivu, da sačeka brod iz Splita, koji će ticati Rab poslije podne oko 2 sata i da preuzme moj prtljavi veš, jer ču ja prosljediti istima za Rijeku, bez iskrcavanja na Rabu. Prije jednomjesečne prakse u Splitu, izvršio sam istovremenu praksu u riječkome brodogradilištu 'Treći maj'... Nisam stigao u Rijeku, jer dok je brod stajao u rapskoj luci popeli su se na nj dva Udbina agenta, prišli mi i odveli me s mojom prtljagom da bi u njoj pronašli kakve kompromitirajuće dokumente. Otac je nijem i bespomoćan promatrao kako mu udbaši hapse sina... Držim da me je netko u Oceanografskome institutu motrio i pratio. Taj netko mogao je biti šofer motorog čamca koji je pripadao institutu i s kojima sam brzo našao zajednički jezik. Dakako da o politici nismo razgovarali jer mi je priznao čovjek, uostalom simpatičan, da je proveo dosta vremena u jugozavtorima zbog sudjelovanja u ratnim hrvatskim formacijama za vrijeme borbe.

Od parobroda na staroj rivi (nova je služila velikim parobrodoma) do zatvora, pokraj nacionalizirane kuće Tona Ribarića, trebalo je oko desetak minuta. Tu me ta dva agenta gurnuše u zatvor. Toga popodneva nisam ništa dobio za jelo, ali imao sam zato prilike promatrati svoje novo prebivalište, malu prostoriju od 1,5 m na 2,5 m. Samo krevet od dasaka, postavljen malo nakoso, imao je 1,5 m na 2,0 m. tako da je prostor za gibanje bio veoma skuden, ali se moglo hodati i po krevetu s malo više opreznosti. Čelija je bila 3 m visoka, a sasvim uz strop nalažio se mali prozorčić sa željeznim rešetkama. 'Kibla' ili posuda (valjda od njemačkog 'Kübel') s poklopcom nalazila se u jednome uglu.

Došavši u čeliju opazio sam jednog debelog, krupnog i ne baš intelligentnog izgleda, zatvorskog stražara, rapskog 'policijota'. Promatrao me s izrazom vidnog omolovažavanja i zlobe. On će odsada biti moj 'andeo čuvat'. Primijetio sam da sam bio jedini zatvorenik.

Ostale su čelije ostale prazne još neko vrijeme.«

Oprez zbog debelog policajca

»Drugi dan povede me stražar k šefu Kotarske Udbe, kapetanu prve klase Peri Todoroviću, Srbinu. Ispitivanje se odvijalo sasvim pristojno. Za kapetana ja nisam bio smatrani reakcijom ni antisocijalističkim ni antikomunističkim protivnikom. Držao me je osobom koja je skrenula s prave partijske linije (prave jugoslavenske), te trebam odati sve kominformbirovce s kojima sam imao veze i platiti za svoju sumnju i svoje djelovanje jer, kako je to formalirao kapetan, ja sam 'huškao na rodnu omladinu protiv druga Tita'. To je mene teretilo. Trebao sam, dakle, priznati i potpisati tu optužbu.

Za vrijeme tih ispitivanja, a bilo ih je više, sjedio sam u šefovom uredu, u drugom katu bivše Ribarićeve vile. I dok je kapetan pisao moje odgovore ja bih svratio čeznutljivi pogled na 'rapski porat'. Vrijeme je pri kraju ljeta bilo sunčano i toplo s još malo turista. Jedrilice su mirno počivale u rapskoj marini. Kako je prozor uređao otvoreni, čuo sam glasove prolaznika. Sve je bilo kao i prije, prošle i ostalih minulih godina. Gotovo sve. Samo... samo slobode nije bilo. Za tih kratkih trenutaka sanjao sam o istinskoj slobodi, koju mi moja domovina nije mogla pružiti.

Više tjedana nakon mojega uhićenja osluškivao sam neku buku iz svoje zatvorske čelije. Četvoricu mladih momaka zaključaše jugožubri u susjedne čelije, tik uz moju. Držim da je sveukupno bilo pet čelija. Moja je bila prva, najbliža borovoj šumici, a najudaljenija od mora, daleko od njega, jedno tridesetak metara. Tom je prilikom svaka čelija dobila jednog zatvorenika. Moja je, dakle, čelija imala zajednički zid sa susjedom u kojоj je Udba smjestila Bepu Supića. S njime sam razgovarao preko zajedničkog zida, koji je bio dosta tanak. Trebalo je, međutim, biti oprezan jer je debeli policijac uvijek negdje vrkludio u blizini. Treba istaći da su u zatvoru, silom prilika, sva ljudska osjetila postala istančanja, bolje čuješ, bolje primjećuješ, bolje njušiš...«

NASTAVLJA SE

Udbin »sifilis« na rukama!?

— Kamalićev kratak opis zgode u Udbinu zatvoru u Rabu, gdje je bio zatočen nakon što je uhićen od jugoslavenskih agenata, i razgovora sa »šefom« Kotarske Udbe, kapetanom prve klase Perom Todorovićem, najbolje svjedoči o, doista samo prijezira vrijednom, ljudskom, moralnom, intelektualnom, profesionalnom i svakom drugom profilu poslijeratnih komunističkih gospodara ljudskih životâ:

»Zatim me je upozorio da će prebaciti u moju čeliju Ivu Vrtodušića i traži od mene da ga ispitujem, onako drugarski... I konačno svraća moju pažnju na oprez jer da Vrtodušić boluje od sifilisa na rukama!... Kad je došao k meni Vrtodušić, bilo nam je mnogo lakše. Razgovarali smo o svemu samo ne o politici, tako da nisam mogao dostaviti kapetanu 'važne podatke', jer sam mu objasnio da Vrtodušić jednostavno nema u mene povjerenja, te ne želi politizirati. Što se pak tiče njegova 'sifilisa', radilo se o ranama na rukama pokraj šaka, na zglobovima. Evo što mu se dogodilo: Todorović mu je vezao užetom ruke iza leđa. Radilo se o dugom konopcu, čiji je jedan kraj bio vezan na drvenu gredu iznad vrata. Tada bi kapetan izvukao stolčić ispod njegovih nogu i pustio ga da visi u zraku. Naravno, konop se urezao u meso i otvorio ranu. Kasnije su nastale kraste oko ruke, desne i lijeve. Izgled nije baš bio ugoden.«

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠnjega DJELATNIKA OZNE (6)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinačkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava koji je bio u službi i pod izravnom kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— U nastavku sjećanja Vojno Kamalić s nešto više podataka opisuje četvoricu mladića iz Novalje koji su dovedeni u rapski Ozničin zatvor i smješteni u njemu susjedne čelije.

»Prolivena krv u borbi s klerofašistima«

»Evo što su mi Bepo (Supić, op. T. V.) a kasnije i Ivo pričali, s kojim sam dijelio krevet i čeliju neko vrijeme. Sva su četvorica bili Novaljci. Milivoj je bio u njihovo klapi, a od vlasti bio je loše viđen. Smatralo ga se voditeljem te grupe, a usto politički ocrnjeno kao hrvatski nacionalist (iz ovih Kamalićevih redaka postaje razvidno koja su vrela i temelji današnjega sveprisutnog prozivanja hrvatskih nacionalista u Hrvatskoj kao nositelja isključivo negativne i nepoželjne društvene svijesti, op. T. V.). U komunističkom žargonu reklo bi se: 'nacionalni ekstremist koji djeli protiv bratstva i jedinstva u našoj zemlji, čiji su narodi prolili toliko krvi u borbi s klerofašistima i za bolji život radničke i seljačke klase'.

Milivoj je bio najstariji, od dvadeset i pet godina, dok su ostali još bili srednjoškolci od kojih devetnaest godina. Jure, visok, mršav i dosta nježan studirat će filozofski fakultet da postane profesor. Ivanu, niskog stasa, ali čvrste fizičke konstitucije, isto tako leži profesorska struka. Bepo pak, lijepo građen, želio bi studirati za inženjera. Svi će oni biti optuženi za antidržavni stav jer su negdje nešto rekli, pjevali, veselili se... što ih može koštati.«

»Špijuniranje« vlastitog sina ili oca

Bili su to trenuci koji su se, očito, i nakon nekoliko desetljeća pretvarali u stalna mučna pitanja tražeći odgovore i od samih ideologa i provoditelja komunističkog totalitarizma: »I dan-danas se, nakon toliko godina, čovjek jednostavno pita tko je stvorio taj monstruozn plan... kako i na koji način satrti i najmanju sumnju u ispravnost linijske KP?... Valjda se taj plan rodio i razvio u suludoj srpskoj glavi Rančovića i njegovih žbira i istomišljenika, a konkretizirao se:

- u stvaranju Golog otoka za 'neopopravljive' sa svim mogućim sredstvima poniženja i kažnjavanja ljudske osobe,

- u zahtijevanju da se špijunira vlastitog sina ili oca, da brat tuži braću, prijatelj prijatelja,

- u naredbi da se žena rastavi od svojega muža i muž od svoje žene,

- u izbacivanju s posla, s fakulteta, iz društva, za one najlakše, a u tamnice i mučilišta za one teže,

- u zatvaranju u nepodnošljive samice (Vlado Dapčević), ili u podzemlje kaveza, gdje moraš stajati i braniti se od štakora (Vjeko Šuljić), ili puštanju vode u pluća pod pritiskom od 5 bara (Pero Radošević), ili provodenju električne struje u zatvoreni krug: tijelo, spolni organ, jezik (netko od poznatih logoraša), ili gledanju u sunce (Boris Filipini), ili radu u moru po najvećoj hladnoći (Josip Španjol), ili u razbijanju kamenja do iznemoglosti (Onorato Bonić), itd.«

»Protudržavni« su jer su nešto rekli, pjevali...

Kamalić je nakon izvjesnog vremena iz Raba premješten u riječki zatvor, u kojemu se s ostalim zatočenicima susreo s Oznom i na vlastitoj koži osjetio njezine metode u »zaštiti naroda«: »Bez ikakvih novosti o svojima, bez ikakvih vijesti, bez hrane, bez odmora, ispitivanja u svaku dobu noći, pod jakim reflektorom, pod prijetnjama, uz batine i psovke, razna psihička poniženja, od najmanjeg čuvara, od drugih zatvorenika koji su se pokajali, sve dobro organizirano, planski, sva-kodnevno, prijete ti se tvojima, ženom, djecom, varaju te da priznaš što nisi učinio, da daješ izjave protiv drugih, nevidjenih, nepoznatih, i na koncu postaješ nula, ništica, gledaš ih tupo, ostaješ bez normalnih reakcija, ruke ti se tresu..., a ti onda potpisuješ bilo što, svoju osudu, pa i smrtnu ako treba, samo da to završi.«

Krema je mučenja bila sljedeća metoda: drveni krevet na koso, vežu te da se ne možeš ni maknuti, glava dolje, noge gore, cijev u usta, guše te vodom pod pritiskom, onda kada si na pola 'otisao' ugušen, bez zraka, izvuku cijev, voda iz pluća i usta šikne do stropa, ovoga puta pod pritiskom iz samoga tijela..., ponovno, pa ponovno... sve dok ne priznaš... sve!«

Zlatni zubi majora Marijana Ofaka

Kamalić je tih dana imao dosta vremena razmišljati o cijelom komunističko-represivnom sustavu, kojemu je i sam jedno vrijeme bio dionik: »Treba znati da je cilj jugorežima bio kompromitirati što veći broj osoba, što se donekle postiglo rotacijom, to jest čestom izmjenom političkog kadra.«

Međutim, mnogo je veći učinak imala 'Uprava državne bezbednosti' angažiranjem za službu bivših političkih zatvorenika i osuđenika, povremenih povratnika iz inozemstva, onih koji traže dokumente za stranu zemlju, dozvolu za bilo koji posao, molbu za bilo koji položaj, te običnih građana. Prije ili kasnije gotovo svaki će od nas - koji nešto znači u društvu - biti pozvan u 'neku zgradu', u 'neku sobu' i biti suočen s nekim čovjekom. Računa se da je Udba imala po jednog izvjestitelja na 100 žitelja... Špijuni su među nama. Vjernik koji sluša tvoju propovijed, vlasnik restorana koji te dvori, istaknuti na-

Reakcionar Petar Preradović?

— »Kapetan hoće sa mnom razgovarati. Ovoga puta se ne radi o ispitivanju. On želi da me upozna s mojim zatvorskim susjedima. Naravno, oni su antidržavni elementi, dok sam ja samo zabluđio u prosovjetske vode. Velika je razlika između bivšeg komunista i reakcionarnih i klerofašističkih tipova. Povod tom pitanju bio je razgovor o nje-mu između te četvorice na motornom čamcu kojim su ih agenti Udbe dopremili iz Novalje na Rab. Pita me šef Udbe da li sam čuo za Petru Preradoviću, sigurno jednog reakcionara. Tumačim mu da se Petar Preradović radio početkom devetnaestog stoljeća, sto godina prije Oktobar-

ske revolucije, i da je smatrani jednim od najvećih hrvatskih pjesnika. Nisam Todoroviću htio dati do znanja da je Preradović imao i srpske krvi u svojim venama, nisam mu htio 'dati gušta' (priuštiti to zadovoljstvo)... Nakon dva mjeseca mene prebacise parobrodom, uz dobru pratnju, u riječki zatvor... Zamjenik šefa Udbe, kapetan Josip Travašić, Baraćanin, dolazio bi po koji put u čeliju da nas pita da li što trebamo. Radilo se samo o sitnicama.«

● Vojno Kamalić u srpnju 1945. s »drugovima« koji su imali poslijeratnu apsolutnu vlast nad svime i svakome: (u prvome redu) Josip Bepi Ružić, Istranin (Ozna), Viktor Luiđi Grašo, Siliblanin (Ozna), Ivan Galjanić iz Punte Križa (Ozna), Mario Vukić, Zadranić (Ozna), Andrija Radošević iz Unija (milicijonar), (drugi red) Vlakančić, milicijonar, Josip Bepica Picinić, službenik, Vojno Kamalić, Rabljanin (Ozna i KKPPH Lošinj), Tonin, Istranin (KKKP Lošinj), Josip Privileggi, Lošinjanin, Anton Mavrić, Lošinjanin (službenik milicije), Matko Krpešić, Lošinjanin, (šef milicije), (treći red, sjede) Josip Belić, Lošinjanin (službenik KNOO), Danica, Istranka (SKOJ Lošinj), Marucci Virginij, Rabljanika (Ozna), Ana Marcan, Istranca (Ozna), Anton Keršulić (službenik KNOO)

cionalist koji galami, zatvorski kolega koji ti se tuži, drug sa studija koji ti je nehotice otkrio da nosi revolver, redaktor antijugoslavenskih novina, savjetnik neke velike hrvatske ličnosti, itd., itd., možda su informatori Službe!«

Radi povijesne istine dobro je citirati Kamalićeve rečenice u kojima se imenom i prezimenom spominje visoki Udbin dužnosnik: »Ujutro 27. XII. 1949. izvedoše sve nas zatvorenike u jednu oveću prostoriju zatvora 'Via Roma'. Bilo nas je nekih 150 muškaraca. Pred nama je stajao jedan lijep, visok, veoma mlađi major Udbe, vojnički 'upisan', podrugljivo nam se smijeo pokazavši pritom

niz zlatnih zuba. Zvao se Marijan Ofak, Hrvat po narodnosti. Obraćao se čas lijevo, čas desno, čas nekome u sredini ili nekome koji se krio iza svojeg susjeda i svakome bi sarkastično dobacio po koju primjedbu... Major bi dobacio: 'Ti se još nisi poravio, čekaj malo pa ćeš se pripotoviti na Golom otoku!'«

»Krema je mučenja bila sljedeća metoda: drveni krevet na koso, vežu te da se ne možeš ni maknuti, glava dolje, noge gore, cijev u usta, guše te vodom pod pritiskom, onda kada si na pola 'otisao' ugušen, bez zraka, izvuku cijev, voda iz pluća i usta šikne do stropa, ovoga puta pod pritiskom iz samoga tijela..., ponovno, pa ponovno... sve dok ne priznaš... sve!«

rektno iz zatvora 'Via Roma', praćen policajcima, 27. XII. 1949, a otpušten sam 26. III. 1950, kako piše u radnoj knjižici broj 2719219: 'po nalogu državne bezbednosti'. Bilo nas je, nas kažnjenika, oko sto, ali osuđenici su se stalno mijenjali, jedni su odlazili, pušteni, drugi su dolazili na odsluženje kazne. Tri su grupe 'de facto' postojale i formirale se u logoru: Istrani, Riječani i ostali iz Hrvatskog primorja i Gorskih kotara, svi bivši članovi KP, ali manji 'grešnici' - veće se slalo na Goli otok. Našao sam tu sekretara KP Rijeka, jednoga Novaljca čiji je prekršaj bio u tome što se oženio u crkvi, jednoga narodnog suca iz Istre, Duju, Splitčanina, koji je živio u Pagu, a njega sam poznavao još iz ratnog doba, Franju Marokinija, mojeg Rabljana, Slaviju Radošević iz Medulina, dvije mlade djevojke iz Labina, te Stjepka iz Delnice, druga iz zatvora 'Via Roma' koji je došao sa mnom, i moje dobre prijatelje Edu Vučetića i Frana Hlaču iz Rijeke.«

Sastanak na Kvaternikovu trgu

Nakon izdržane kazne Kamalić se u travnju 1950. vraća u Zagreb kako bi nastavio studij, no, na njegovu

žalost, svi totalitarni režimi ovoga svijeta, pa tako i komunističko-jugoslavenski, ne puštaju samo tako, na miru, »državne neprijatelje«, čak ni nakon odsluženih kazna: »Prosinac 1950. Dobih od centralne Udbe za Hrvatsku poziv za Savsku cestu. Primio me je jedan kapetan u civilu. Traži od mene suradnju, ali mi daje 24 sata razmišljanja. Drugoga dana održava se sastanak u 10 sati s istim čovjekom na Kvaternikovu trgu. Tu

me je jedan sat upućivao u moj budući rad, smatrajući, a da me nije pitao, da prihvatom ponudu. Treba pratiti naše neprijatelje, posebice ibeovce i reakciju (simpatizere Zapada). Prvi rade podmuklo i potajice, a drugi su digli glavu

te rovare pod plaštem demokracije. Ja sam u to vrijeme već imao plan u glavi o bijegu iz Jugoslavije. Prije dolaska u Zagreb posjetio sam Pulu i neke dijelove Istre u namjeri organiziranja bježanja. Dakle, odbio sam dosta kategorički kapetanom prijedlog. Interesantno, on je znao baš u tančine sve o meni, te je smatrao da me drži u ruci. Vidjelo se na njemu da se nije nadoao mojem odbijanju, ali trebam priznati da se ponašao više-manje korektno, iako je u njegovu držanju i glasu bilo dosta prijetnje.«

Kamalić se u to doba vrijeme vraća roditeljima na Rab i opet spominje zloglasnu jugoslavensku tajnu službu, koja je bila stalno pored njega, spominjući neke njezine djelatnike: »Travanj 1951. Vraćam se na Rab mojima... Međutim, rapska me Udbe ne pušta na miru. Moram jednom tjedno dolaziti u zgradu policije u 20 sati i donijeti pismeno izvješće o svojoj aktivnosti. Upravo idiotski... Josip Travašić, kapetan, zamjenik šefu, zadužen je da me kontrolira i ispituje... Ante je Komadina stanovao pokraj kuće mojih roditelja sa ženom i sinom. Radio je u rapskoj Udbi, na njezinu vrhu. Njegova je supruga Pažanka održavala dobre odnose s mojom majkom.«

NASTAVLJA SE

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠnjega DJELATNIKA OZNE (7)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govorje o zločinačkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava, koji je bio u službi i pod izravnim kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— U uvodnom dijelu svojih »Uspomena« Vojno Kamalić izravno pojašnjava razloge zbog kojih se, kao visoki Oznin i komunistički dužnosnik i dionik represivnog jugoslavenskog sustava, i sam našao »iza rešetaka«: »Odahnuli smo kad se približio konac rata, te oslobođenje, pa demobilizacija (ostavka s položaja) i konačno sveučilišni studij u Zagrebu. Nesretna Rezolucija Informbiroa imala je kao posljedice teška zbivanja i mnoge tragedije. I mene je ona zakvačila kao člana partijskog komiteta Tehničkog fakulteta.«

Opet zatvori: Rab, Rijeka, te prisilni rad koncem 1949. i početkom 1950. Sve je prošlo bez trajnih posljedica po mene, osim što sam se potpuno i navrijeme uspio očistiti od partijske prašine koja me je počela gušiti.«

Važno je opravdati partijske neuspjehе

Kasnije, u nastavku autobiografskih zapisa to i detaljnije objašnjava, a vrijedno je spomena zbog svjedočenja, i to »iz prve ruke«, o očitom sveprisutnom totalitarističkom sustavu, koji je vladao u tadašnjoj Jugoslaviji: »Početkom školske godine 1950./51. postao sam metom političkog napadaja od strane organiziranih kolega s petog godišta brodarskoga odsjeka. To nisu bile moje kolege s godišta, jer sam jednu godinu izgubio s obzirom na zatvor i prisilni rad, već kolege nižeg godišta. Ovo što se dogodilo u petom godištu nije bilo sasvim slučajno. Veoma sam dobro poznavao tak-tiku KP-a, a KPS-a (Komunističke partije Sveučilišta, op. T. V.) posebice, jer sam i ja nekoliko godina u njoj nešto značio. Radilo se, naime, o sljedećem: razne neuspjehе partijske organizacije godišta trebalo je nečim opravdati. Među ostalim našlo se i mene koji sam svojim političkim neradom i sumnjivim stavom kriv za postojeće stanje. Bilo je na fakultetu zaista neizdrživo.«

Sveučilišna mreža informatora Udbe

Što je za sve studente, pa i istaknutog komunističkog dužnosnika, na ondašnjem zagrebačkom fakultetu bilo »neizdrživo«, Kamalić pobliže pojašnjava u nastavku »Uspomena«: »Počelo je listopada 1948. na svim zagrebačkim fakultetima. Rekao bih da se radilo o hajki na studente 'reakciju': javno optuživanje i javno izbacivanje s fakulteta.«

Ja sam u ono doba još vršio funkciju »sekretara agitpropa« u partijskom rukovodstvu Tehničkog fakulteta. Bilo nam je javljeno od strane Sveučilišnog komiteta Partije - drugarica Ruža i drug Ante (bez jedne ruke izgubljene u NOR-u) prisustvovali su našem sastanku - da će Partija poduzeti oštре mjere protiv »sveučilišne reakcije«. Dakle, inicijativa je stigla odozgo, ali tko je dao imena studenata drugu Grubišiću za javnog optužitelja na Tehničkom fakultetu?

Postojala je na Sveučilištu mreža informatora Udbe. Postojala je, naravno, u svakom odsjeku jedna ili više partijskih celija, svaka s političkim sekretarom na čelu. Ta su dva partijska tijela, prvo koje je dje-

lovalo u ilegalu i drugo otvoreno, dostavili partijskom Komitetu Sveučilišta, via partijskih rukovodstava fakulteta, imena i karakteristike svih 'nepočudnih' studenata.

Vidim pred sobom veliku salu Tehničkog fakulteta, dupkom puna studenata, partijaca i simpatizera; iza katedre stoji Grubišić, čita imena nekih stotinjak studenata, a poslije svakog nekoliko teških optužbi, te predlaže publici da ih se automatski i istim časom izbacici s fakulteta jer nisu dostojni nositi naslov narodnih inženjera.«

Da su komunisti i Udbaši na ondašnjim sveučilištima bili »spremni na sve«, govorii i kratak Kamalićev opis susreta sa studentskim znanjem: »Da je postojala na Sveučilištu Udbina organizacija, nije nikakva tajna. Poznavao sam jednog studenata tehničke, člana KP, i jednom prilikom sam primijetio da nosi pištolj. I ja sam nosio samokres, moju 'Beretu' od 9 mm, ali to je bio ratni trofej. On naprotiv nije sudjelovao u NOV-u zbog godina. Kada sam reagirao, kao član partijskog rukovodstva, priznao mi je da radi za Udbu i da posjeduje dozvolu.«

Mučenja i ubojstva na dnevnom redu

Kamalić se u svojim »Uspomenama« prisjetio i nekoliko logoraša na zloglasnome Golom otoku. Smotrišta tisuće nevinih hrvatskih žrtava, koji su bili proglašeni »protudržavnim«, »protunarodnim«, »reakcionarnim«, »klerofaističkim« i sličnim »elementima«, samo zbog činjenice što se nisu slagali s komunističkim jednoumljem, mnogi su komunistički zatočenici, možda, i dobili »zasluženu plaću« (jer su mnogi od njih bili, pučki rečeno, »krvavi do lakata«), no u tim se razmišljanjima, razumije se, nikako ne smije zapasti u zamku generaliziranja. Svejedno ih je korisno spomenuti zbog Kamalićeva opisa ustrojenoga zločinačkog sustava (čije su metode bile jednake svim fašističkim i komunističkim državnim sustavima diljem svijeta, od istočne Europe do Južne Amerike). Osim toga, Kamalić poimence spominje i osobe koje su dokazivale partijsku pravovjernost prokazujući svoje susjede, rodbinu i prijatelje. Kao primjer navodi »slučaj« Giannetta Stuparića koji je, prema Kamalićevu kazivanju, bio »vrlo osjetljiv na nepravdu i na korupciju, čega nije manjkalo u partijskim redovima«, zbog čega je ostao samo »kandidat Partije« a »vrata Partije

»Brodom naslagani na 'štivi' jedan na drugoga, bez pića i hrane, bez zahoda i zraka, dovedeni su na Goli otok. Potom, izlaz iz broda, hod do logora, goli, između dva reda zatvorenika od kojih je svatko trebao udariti svakog novoprdošlog nogom, šakom ili nekim predmetom. Svakim danom rad u moru i na kraju, pod suncem i kišom, ljeti i zimi, razbijanje i nošenje kamenja simo-tamo, Sizifov posao. Batinanje ako samo odahne...«

sao. Batinanje, ako samo odahne... Tvrdi Giannetto da opisi novinara i pisaca u člancima i knjigama o uvjetima logoraša zaostaju za stvarnost. Mučenje je bilo na dnevnom redu a ubojstva česta. Sami osuđenici mogli su dokrajiti život svog druga naočigled policijaci i - nikom ništa!«

Taj dio životne »priče« Kamalić i tisuće drugih htjeli bi ispričati svim dosadašnjim najvišim hrvatskim dužnosnicima, s upitnikom: Zašto je Goli otok, to mjesto komunističkoga zla i nebrojenih ljudskih patnja, u današnjoj samostalnoj hrvatskoj državi svjesno prepričen zaboravu i propadanju?

Riječki »drugovi«: Troželj, Vidas, Komadina...

Nakon što je 29. ožujka 1962. obnovljen zakon o amnestiji, Kamalić, kao jugoslavenski politički emigrant u Belgiji, podnosi zahtjev za dobivanjem jugoslavenske putovnice, što mu je i udovoljeno. Međutim i nakon dvadesetak godina emigracije Udba je i dalje bila njegova »sudbina«.

»Mjeseca kolovoza 1970. nalazio sam se u Rabu s cijelom obitelji u našoj kući u Banjolu, uvala Prva Padova... Bilo je kasno poslije podne kada se na ulazu pojавio jedan mladi nepoznati čovjek, približno moli godina, koji želi sa mnom nasamo razgovarati. Predstavio se: Dujo

● Giannetto Stuparić, golotočki uznik, kojega je prema vlastitom kazivanju optužio Nedjeljko Sokolić iz Nerezina za »kolebanje i zlonamjerno kritiku«, što je bio sasvim dovoljan razlog za robijanje

● Sramotnu ljagu komunističkog režima u novijoj povijesti, logor na Golome otoku, sve dosadašnje hrvatske vlasti kao da žeze izbrisati iz povijesnog pamćenja

Snimci: T. Vuković

Troželj iz Udbe Rijeka. Pozna, naravno, moju prošlost, podsjeća me da su jugovlasti omogućile moj povratak u domovinu i traži kao protuuslugu moju suradnju. Znao sam što on želi. I ne pita me pristajem li. Konačno sam mu odgovorio da mu ne mogu dati odgovor, da će razmisli i da se možemo vidjeti na Rijeci na brzinu, jer kroz nju prolazimo. Vidjemos se, dakle, na prolazu, po-kraj riječkog kolodvora, ne više od pet minuta. Ni tu mu nisam dao jasan odgovor. Dana 28. rujna 1970. poslao sam preporučeno pismo - Duje Troželj, Paje Širole 12/XI Rijeka, koji glasi: 'Druže Troželju, u vezi s našim razgovorom ovoga ljeta na Rabu i na Rijeci, žao mi je da Vas moram obavijestiti da mi je nemoguće udovoljiti našem dogovoru.' Iduće je godine Troželj ponovno došao k nama na Rab, ali ne više da V.), rastavljena od jednog Rabljanina s kojim je imala sina Slavenu.

Bogdan Vidas iz Raba, radio je u SUP-u Rijeka za Hrvatsko primorje. Vršio je službu šefu političkog kriminala.

Marijan Ofak..., po činu major, dospio je do visokog položaja u Udbinu organizaciji Rijeke. Još relativno mlađog, teška ga je bolest pokosila.«

Zbog hrvatskoga stijega vječni prognanik

Među brojnim Kamalićevim opisima zanimljivih, burnih ali često i tragičnih, životnih putova brojnih političkih emigranata i izbjeglica iz ondašnje Jugoslavije vrijedi spomenuti »slučaj« Ivana Jelavića rođenog u Muču kod Splita, koji je početkom 1976. zatražio politički azil u Belgiji: »Politički problemi koje je imao Ivan

Jelavić nastali su za vrijeme njegova rada u Nizozemskoj, u jugoslavenskom poduzeću 'Jugomontaža'. 'Jugomontaža', koja je 1975. dobila ime 'Juvent', ima svoje sjedište u Trnju (Zagreb)... Sastav rukovodstva u pogledu nacionalnosti:

- generalni direktor 'Juventa' u Zagrebu (Hrvatska) je Mile Mašala, Srbin

- glavni delegat za Nizozemsku je Željko Čebaković, Srbin

- predsjednik Sindikalne podružnice za Nizozemsku je Vaso Bročilović, Srbin

- sekretar Komunističke partije za Nizozemsku je Mustafa Banučija, Musliman

- šef radilišta Breda je Sulejman Enrić, Musliman...«

Prema Jelavićevu pričanju, Hrvati su u toj hrvatskoj tvrtki bili ne samo potpuno podređeni nego i šikanirani zbog čega je dolazilo do čestih napestosti i fizičkih obraćuna. Kamalić je uredno zabilježio neke primjere koje mu ih je Jelavić ispričao:

»Evo jedan primjer vjerske netrpeljivosti. Jedan Hrvat, Ante Oruč, bio je tužen partijskom rukovodstvu od strane Zlatka Čavara, Srbića, člana Partije, što je u Rotterdalu pjevao u katoličkoj crkvi (bio je član pjevačkog zbora).

Evo jedan drugi primjer nacionalne mržnje. Željko Čebaković s ostatim članovima Partije, Srbin, slikao je 1974/75. godine hrvatsku zastavu u stanu inženjera Dobrinovića, Hrvata, koji je zbog toga optužen. Isti se više nije smio vratiti u Jugoslaviju.«

NASTAVLJA SE

● Dopis Vojne Kamalića riječkome udbasnom Troželju u kojemu odbija suradnju uhođenja rodbine i prijatelja

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGLA DJELATNIKA OZNE (8)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinčkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava, koji je bio u službi i pod izravnom kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— Svoju namjeru bijega od jugoslavenskog komunističkog režima Vojna Kamalić opisuje u poglavljiju koje je naslovio: »Odluka je pala«. »U zatvorskoj samici 1,5 metara širokoj i 2,5 metara dugoj, razvijala se spoznaja o besmislenosti i nemogućnosti daljnog života u zemlji gdje te stalno prate, uhode, zatvaraju i maltretiraju. Imalo-pomalo usvojio sam pomisao da bi bilo najbolje otići negdje daleko i rijesiti se ovakva života. Bile su to ispočetka samo kombinacije, jer radilo se o vrlo važnom pothvatu.«

Kao u napetim trilerima prvi je Kamalićev pokušaj bijega iz Raba s još trojicom prijatelja bio odgođen jer se pokvario motor na barci. Dok su ga popravljali, vrijeme se pogoršalo pa su moralni pričekati bolju priliku, a Kamalić se u međuvremenu vratio u Zagreb. Jedan iz skupine, Marko Vukasović, odustao je, pa je Kamalić preuzeo glavni teret organizacije. I napokon došao je dan odluke: »Osvanuo je 28. rujna (1951., op. T. V.), dan izabran za bijeg. Sve je bilo spremno... Bilo nas je šestero: Ivo Kovačević, student prava, Srećko Radovanović, student brodogradnje, Pero Matušan, tornidor (tokar), Marko Gašparević i Valent Husnjak, obojica namještenici iz Slavonije, i ja.«

Zabranjen Meštovićev odgovor Pribičeviću

Zanimljivo je Kamalićev spominjanje razloga, posebice zbog sadašnjih mlađih naraštaja, zbog kojega su Radovanović i Kovačević morali bježati: »Uz mene su Srećko i Ivo. Obojici 'gori ispod nogu'. Ivu umalo što nije Udba ščepala za vrat zbog le-taka 'Meštovićeva odgovora Adamu Pribičeviću', koji su tada u velikim količinama kolali po Zagrebu, a na-

ročito među studentima.« U opisu odlaska osjeća se, očekivano, prilična količina emocija:

»Od hrane ponijeli smo tri kilograma kruha, nešto konzerviranog mesa, dva kila šećera, dvije flaše rakije i dumijanu vode. Od isprava: kompas, šestar, mornarsku kartu Jadrana i dva moja vesla od naše razbijene barke (od mačekovaca, za vrijeme izbora 1938.). Uoči dana polaska proslavili smo posljednju večer na domaćem tlu, u najvećem rapskom hotelu 'Imperijal'. U ono se doba još zvao 'Moskva'... Rano ujutro krenuo sam iz kuće nastojeći da ne budem zapažen od mojih. Ipak, opazila me mama s prozora gornje sobe koja gleda na more. Kao da nije vjerovala svojim riječima. Meni se pričinilo da ona sumnja u naš izlet. I kao da me

»Teško ćemo zaboraviti mačehinske postupke talijanskih logorskih vlasti prema ljudima bez doma i sredstava. I kad se jednom budemo vratili svojim kućama, pričat ćemo svojima da jugoslavenski komunizam nije bio toliki neprijatelj talijanskih vlasti koliko su im neprijatelji 'Slavi'.«

gleda posljednji put, barem za jedno neizvjesno duže vrijeme. Bio je to oproštaj tih i bez riječi...«

Moji drugovi već ukrcani na barci 'Galeb', vezanoj uz Pumpurelu (rapski dugi mol) nestrljivo su me čekali. Putem sam sretao žene sa selama koje su se upravo vraćale iz prve rane mise svojim kućama. Ali čas rastanka je tu. Treba ostaviti taj lijepi i pitomi otok Rab, moje rodno mjesto malo... Puhalo je prilično oštari istočnjak. Vrijeme nije izgledalo stabilno, ali nije bilo druge, trebalo se uputiti prema zapadu. Za nepuni sat hvatamo Puntu Luna. Pravac su nam vrata između otoka Lošinja i Silbe. Taj sam pravac dao barci uvezši kormilo u svoje ruke. Pero nas je čudno pogledao. Rekao sam mu naše namjere. Momak se nije opirao. Što više, priznao nam je da je i njegova želja bježati, ali njegovo je mišljenje da nismo

odabrali zgodno vrijeme. Imao je pravo, a i sâm sam bio načistu s time. Nismo bili ni dvije milje udaljeni od paškog otoka kad se vrijeme naglo pogoršalo. Mijenja se i pravac vjetra, tako da nam gotovo puše u provu. Od jednog udarca vjetra pukla nam je lantina. Počelo je kišiti. Nema što, trebalo se povratiti.«

Mještani Silbe s posebnim iskaznicama

Ibjegunci su našli zaklon u Lunu, gdje su kod nekih seljana prespavali jednu noć: »Drugoga se dana vrijeme smirilo. Naš je plan stići do predvječerja na Silbu, koja mi je veoma dobro poznata. Tako je i bilo. Koristili smo se nešto jedrom a nešto veslima. Putem smo nabasali na veliko

jato dupina. Bez nepričika stigosmo kasno poslije podne u jednu valicu na zapadnoj strani otoka. Dok su drugovi ostali kraj barke, sišli smo Ivo i ja u mjestance Silbu da napunimo boce svježom vodom.

Naime, dumijana nam je vode punjula od jučerašnjeg nevremena, pa je trebalo imati nešto rezerve. Bio je to prilično riskantan potez, jer Silba je pogranična zona gdje se stanovništvo služi posebnim iskaznicama. Imali smo sreću da nas mjesna milicija nije zaustavila. Silba je jedino mjesto na istoimenom otoku, mjesto mornara i ribara, napredno ali siromašno... Moglo je biti 9 sati navečer kad se 'Galeb', spreman da zaplovi pučinom, uputio pravcem Italije. Svjetionik Grujica ostao nam je nadesno. Zatim smo udarili ravno prema Anconi, kuda nam je bio cilj. More je mirovalo. Trebalo je veslati jer zbog opreza jedro se nije smjelo dizati. Imao sam dosta iskustva iz partizanskog ilegalnog rada upravo na ovome terenu. Barku bez jedara nemoguće je zapaziti, pa ni iz blizine od stotinu metara... Putna nam je

»Lun, jedino selo u Jugoslaviji...«

— Zanimljivo je i Kamalićev svjedočenje o paškome selu Lunu, kamo su se bjegunci zbog velikog nevremena morali skloniti i nakratko odgoditi bijeg u barci prema Italiji: »Odlučismo u Lunu pričekati pogodnije vrijeme. Tako i napravismo. Pravac Lun. U selu nas ljudi čudno susreću i valjda se pitaju kamo ovi po ovakvome vremenu. Lun je osobito paško mjesto od nekoliko stotina duša. Osobito zbog toga što je, mislim, jedino selo u Jugoslaviji gdje narod ne glasa. I tko im što može. Nikakve prijetnje tu nisu pomogle. Čak ni odbora nemaju... Prespavali smo kod seljaka. Sve su to dobroćudni i jednostavni otočani, dobri radnici i duboko religiozni.«

provizacija mršava. Vode ima svega dvije litre i još k tome jedna litra rakije. Usvaja se moj prijedlog da se neveslači uzdržavaju od pića... Oko dva sata u noći zapuhao je jak vjetar u krmu, prilično jak ali konstantan. San je zavladao ljudima i oni se zavališe na dnu barke i zaspase. Ostao sam jedini budan da upravljam čamcem. Trebalo je pametno manevrirati barkom, jer su se valovi igrali njome kao ljskom oraha. Dozvoliti jednome valu gigantu udarac u bok, značilo bi naći se ne više na suhom već u moru. Vjetar je bio dosta jak, ali ipak nije odgovarao veličini valova. Radilo se o 'mareti', koja je česta pojava na otvorenoj pučini. Držim da smo prevaljivali sigurno 6 milja na sat, zahvaljujući ne samo jedru, nego pogotovo valovima koji su nas grali naprijed. Obuzeli su nas osjećaji ništavnosti na toj prostranoj pučini. Oko nas samo more i nebo. Preputio sam se udesu, dok su drugovi, mirno ležeći utečeni u dubok san.«

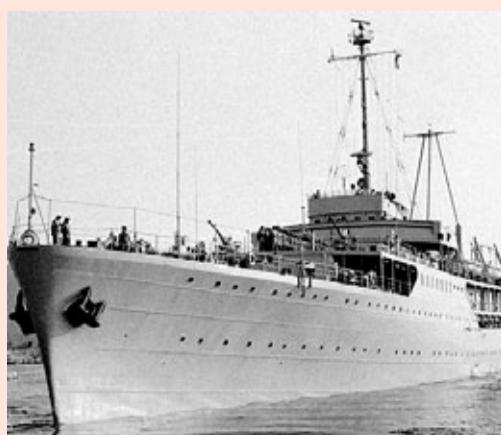
Žalosna slika o zapadnoj civilizaciji

Slijede potom najprije zatvori a potom izbjeglički logor u Veneciji, Frosinone, Fraschettiju (gdje je, prema Kamalićevu svjedočenju, političkim emigrantima svesrdno pomagao svećenik dr. Krunoslav Dražanović), Bagnoliju, Sant'Antoniju i Aversi. Pošteno je spomenuti i njegove, ne baš pohvalne riječi o odnosu ondašnjih talijanskih vlasti prema političkim izbjeglicama iz Jugoslavije, što bi kod mnogih moglo izazvati, najblaže rečeno, čudjenje jer su one u priličnom protuslovju s dugogodišnjim nametnutim komunističkim tezama o svesrdnoj pomoći zapadnih zemalja »domaćim izdajnicima« i protivnicima novostvorene Titove Jugoslavije: »Svi mi... dugo ćemo nositi žalosnu sliku o jednoj civilizaciji, koja se na sramotu zove zapadnom, i gorku spomenu na boravak u zemlji koja nam nije zaželjela dobrodošlicu. Teško ćemo zaboraviti mačehinske postupke talijanskih logorskih vlasti prema ljudima bez doma i sredstava. I kad se jednom budemo vratili svojim kućama, pričat ćemo svojima da jugoslavenski komunizam nije bio toliki neprijatelj talijanskih vlasti koliko su im neprijatelji 'Slavi'... To je samo nastavak one politike koju je Italija u svom luđačkom šovinizmu povela prema jednom malom susjednom narodu, koji joj je samo toliko skrivilo što je branio svoju djezinu.«

Dva »Galeba« - krhotina od barke i raskošni brod

— Pukom slučajnosti g. 1951. šestorica bjegunaca iz Jugoslavije krenuli su prema slobodi morskim putem u barci istoimenog raskošnoga broda jugoslavenskog diktatora Josipa Broza Tita. Stoga je vrijedno donijeti opis i podatke ta dva plovila nazvana »Galeb«, kao kontrapunkt i apsurd ondašnjeg režima: »Kod jednog mojeg mještanina Bepa Matušana, iz istog sela, unajmio sam barku 'Galeb', staru krhotinu pet metara dugu, s jedrom na nekoliko mjesta šupljim. Ništa na njoj nije štimalo. Sve je bilo u istrošenom stanju, ali barka je plovila, iako je i vodu puštala. Sin vlasnika (ustvari Bepo je unajmio tu barku za određeni broj godina), dvadesetogodišnji, sitni, napol rahitični, no bistri momak Pero trebao je poći s nama. Ni najmanje ne sumnjavaći, pospremio je u nedjelju ujutro barku i još donio grožđa i smokava, vjerujući da će nešto zaraditi na strancima.«

Jugoslavenski diktator Josip Broz Tito u luksuznemu brodu »Galeb« prešao je 157.420 km u trajanju od 478 dana, posjetivši 18 država u Europi, Aziji i Africi, pristavši u 29 luka, od kojih u neke i po više puta. Dok su bjegunci na »Galebu« strelili hoće li za 24 sata uspijeti iz Raba stići do talijanske obale, »najveći sin svih jugoslavenskih naroda i narodnosti« ispolio je iz Rijeke 30. studenoga 1954. i vratio se u riječku luku 12. veljače 1955. dakle, nakon punih 75 dana i pristajanja u ove luke: Port Said (Egipat), Aden (Jemen), Bombay (Indija), Vizagapatam (Indija), Kalkuta (Indija), Rangoon (Mjanmar, nekadašnja Burma) Madras (Indija), Cochin (Indija), te ponovno Aden i Port Said. Prema novinskim izvješćima, na povratku ga je dočekalo sretno i oduševljeno mnoštvo ljudi, posebice radnika, iz Rijeke, Primorja, Istre i Gorskoga kotara.

NASTAVLJA SE

ŠOKANTNO KAZIVANJE NEKADAŠNJEGLA DJELATNIKA OZNE (9)

Donosimo dijelove autobiografskoga zapisa Vojne Kamalića »Uspomene iz prošlih dana«, koji govore o zločinačkoj naravi komunističkoga režima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata i o nekim djelatnicima ustrojenoga represivnog sustava koji je bio u službi i pod izravnom kontrolom Komunističke partije.

Tomislav Vuković

— Među mnoštvom sitnih, ali nadasve zanimljivih, detalja iz razdoblja Kamalićeva života u talijanskim izbjegličkim logorima, nije zgorega citirati ni njegovo spominjanje dvojice izbjeglica u Fraschattiju, jer dotiče još uvijek kontroverznu tabu-temu hrvatske (jugoslavenske) historiografije – prilagodbu i status pripadnika četničkih postrojba nakon završetka Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji i Hrvatskoj: »U našoj su baraci bila dva Srbina iz Dubrovnika. Jeden od te dvojice bio je moj susjed, zgodan, crnomanjasti momak od 25 godina, a drugi vrlo mlad, dječnjeg lica, koji je pripadao, po pričanju Iva Kovačevića, četničkim formacijama. Sadaj je ovotac miran, ali uplivan gradanin Dubrovnika (no ne navodi pobliže podatke o njemu, op. T. V.). Ta su dvojica pobegli iz Jugoslavije a možda ni sami nisu znali zašto.«

Ribari, studenti, barkom, motorom, na vesla...

U nastavku spominje i nekoliko drugih slučajeva bijega iz ondašnje Jugoslavije koji pokazuju na što su sve ljudi bili spremni kako bi se izbavili iz zločinačko-represivnog sustava, u kojemu vladavina prava i dostojanstvo ljudske osobe nisu predstavljale baš nikakve vrijednosti:

»Za jednog Zagrepčana, koji je već prešao u slobodni logor, ispričali su mi drugovi da je pobjegao iz Pule u Italiju s 'gondolom' od gume, sam na vesla, zapravo s dva vesla u jednom komadu. Valčići, njih devetero rođaka i braće stigose, gotovo svi ribari osim jednog studenta, njihovom brakom s jednog otočića između Zadra i Šibenika. Frane i Brane su došli najizravnije i najbrže, i uz to bez muke, iz Šibenika Franinim motornim čamcem u Italiju.«

Kamalićev pitanje, koje je napisao na kraju toga nabranjana, upućeno je svim hrvatskim rodoljubima diljem svijeta, a bilo bi poželjno da se o njemu izjasne i nekadašnji »oslobodiovi«, »agitpropovci«, »udbaši« i »oznaši«, »čuvari tekovina NOB-a«, »SUBNOR-ovci«, »narodni odbornici«, te raznovrsne sitne komunističke partijske duše u medijima, znanosti, prosvjeti i kulturi koji u sadašnjoj Hrvatskoj doživljavaju svojevrsnu renesansu i revalorizaciju: »Koliki su se uputili morem iz Dalmacije i Hrvatskog primorja prema Italiji i nikada nisu stigli cilju?...«

Crkvena pomoć svima koji se nisu mirili s jednoumljem

»Zaslužio je da mu se skine kapa«

Politički emigranti nisu bili samo Hrvati i Srbi, nego je bilo pripadnika i drugih naroda, od kojih o jednome Kamalić donosi kratko svjedočanstvo: »Jedan nas je događaj u logoru Aversa ne malo zapanjio. Bilo je nekoliko Slovenaca među nama, ali s njima nismo imali mnogo dodira. A oni su se držali rezervirano i povučeno, kao stranci. Za njih nismo mnogo hajali. Uočili smo ipak među njima jednog mlađeg čovjeka, stalogenog, mirnog i šutljivog. Tko bi se za njega zanimalo, kad se ni sa svojim zemljacima nije družio. Jednog je dana naprsto nestao iz logora, što je bilo čudnovato jer se samo preko kampa moglo emigrirati. Dva tjedna nije ga bilo. Kad smo ga ponovno ugledali, bio je u društvu svoje žene i svojega sina dječaka od šest godina. Kroz vrijeme odsustva on je napravio put do Napulja, pa do svojeg sela u Sloveniji, uzeo sobom ženu i sina i vratio se u logor Aversa, naravno ilegalno i bez dokumenata. Zaslužio je da mu se skine kapa.«

U spomenutom logoru Kamalić spominje dr. Krunoslava Draganovića, svećenika Vrhbosanske nadbiskupije, koji je za jugoslavensku historiografiju bio jedan od istaknutijih »protunarodnih« neprijatelja. Pored svih još uvijek nedovoljno osvijetljenih činjenica iz njegova života, posebice okolnosti u kojima je od pripadnika jugoslavenske tajne službe uhićen g. 1967. na talijansko-jugoslavenskoj granici kod Trsta, neprijepona je činjenica da je bio iskren hrvatski rodoljub, veliki eru-

● Dr. Krunoslav Draganović pomogao je među brojnim političkim izbjeglicama iz Jugoslavije i Kamaliću

● Vojno Kamalić (lijevo) za Uskrs 1953. u Jemeppe-sur-Meuse s Tonkom Zambarlinom, kojemu su svećenici pomogli da s trudnom suprugom Dragicom stigne do Belgije

ima mi nešto važno priopćiti. Njegovo je saopćenje po mene bilo kobno. Profesor mi Draganović poručuje da odmah napustim logor i Italiju. Talijanska je policija dobila nalog da me uhiti... Njegov me izaslanik upozorava na gadnu situaciju u koju sam zapao i savjetuje me da odmah napustim logor. Daje mi iz svojega džepa 1.000 lira.«

Kamalić, prema vlastitom kazivanju, odlazi odmah vlakom u sjevernu Italiju i zatim pješice prelazi talijansko-švicarsku granicu, ali tamošnje ga vlasti vraćaju u Italiju. Ponovno bježi, prelazi cijelu sjevernu Italiju i ulazi ilegalno u Austriju, gdje biva sproveden u zatvor Landeck. Nakon puštanja neko vrijeme obavlja zidar-

skrt je na riječima i spominje ga tek u nekoliko navrata, što je i razumljivo jer ipak je to u konačnici njegovo duboko osobno i intimno područje.

S Bogom nakon tolikih godina lutanja

U »Uspomenama iz prošlih dana« prvi put ipak progovara o tome nakon susreta s inspektorem u Centralnoj Udbi za Hrvatsku u Savskoj ulici u Zagrebu u prosincu 1950, koji ga je nagovarao na suradnju i proaktiviranje bližnjih, prijatelja, znanaca i svih s kojima bi se susretao. Kamalić je tada napisao, moglo bi se reći, početak vlastite »Ispovijesti: «Prolazio sam drugi dan pokraj crkve u Vlaškoj ulici i nešto me je povuklo unutra. Davno sam već raskinuo s Bogom i direktno ili indirektno radio sam protiv Njega. Možda je to bio trenutak slabosti kad čovjek traži pomoć u nečem što stoji iznad ljudi, a možda je to bio poziv us-

pavane savjeti.« Poprilično vremena nakon tog događaja, u izbjeglištu u talijanskoj izbjegličkom logoru u Fraschattiju, Kamalić se opet ukratko dotiče ove teme: »Božić jednoga kišovitog hladnog dana. Profesor Draganović došao je da nam opere duše i da nas počasti jednim malenim darom. Tom sam prilikom i ja, nakon tolikih godina lutanja, uređio svoj račun s Bogom.« Na kraju kratkoga kronološkog pregleda svih važnijih događaja u svojem životu od djetinjstva do Belgije zapisao je: »Sreća, udes, kob, sudbina... ništa se ne zbiva slučajno. Svi smo mi sudiovi velebnog plana Stvoritelja.«

»Blijedi izraz priznanja i zahvalnosti«

Potrebno je malo se zaustaviti na Kamalićevu spominjanju pomoći političkim izbjeglicama od nekih katoličkih svećenika nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, dugogodišnje nametnuto i prevladavajuće mišljenje komunističkih i protukatoličkih povjesničara u prvi je plan isticalo pomaganje Vatikana i Katoličke Crkve (posebice hrvatskih svećenika) ustaškim zločincima. Bez namjere da se ozbiljnije i nepristrano započne znanstvena rasprava o toj temi, Kamalićev odlomak »Katolička Crkva

u službi potrebnih« svakako dovodi pod upitnik spomenute generalizirajuće i paušalne, u biti ideologizirane tvrdnje: »Neka ovo bude blijedi izraz priznanja i zahvalnosti svim crkvenim osobama, i čitavoj Crkvi, koji su brojnim putnicima, bijeguncima i potrebnima, među kojima i političkim izbjeglicama, otvorili vrata svojih skromnih domova i uveli ih u svoje blagovaone i primače prostorije. Radi se o skromnim seoskim župnicima, katoličkim i protestantskim gradskim kapelanicima, redovničkoj braći i časnim sestrama.«

Kada je monsinjor Draganović pomogao da se spasim iz opasnosti koja mi je prijetila i kad je u tu svrhu poslao jednog svećenika da me upozori što trebam raditi, sigurno to nije učinio naspram meni kao katoliku, jer je dovoljno poznavao moju prošlost. Profesor Draganović, a uz njega i ostali naši svećenici, svojski su se zalagali da bi omogućili našim izbjeglicama, bez obzira na njihovo vjersko i političko uvjerenje, emigrirati ili napustiti talijansko tlo. Poznajem više takvih osoba koji se, zahvaljujući njihovoj pomoći, danas nalaze izvan Europe ili, u najmanju ruku, izvan Italije.

Možda je, od svih tih slučajeva, najkarakterističniji primjer Tonka Zambarline i Dragice, u drugom stanju, koja mu još nije bila vjenčana žena. On je s Dragicom pobjegao s Visa, svog rodnog otoka i krajem 1951. stigao u Italiju, naravno morškim putem. Zahvaljujući profesoru Draganoviću, dobili su jedan dokument po kojem im svaki svećenik treba pružiti pomoći. Na taj su način našli konačište, hranu i novaca u svakom samostanu ili župnoj kući ili kakvoj katoličkoj instituciji gdje su se najavili. Ne samo to, već i na samoj talijansko-francuskoj granici tamošnji su im svećenici bili princi i preko njihovih veza prebacili ih preko granice. U svako mjesto u Francuskoj, kod svakog svećenika ili redovnika na koje su se namjerili, naišli su na razumijevanje i pomoći. Ne gledajući što putuju ilegalno, što ne posjeduju nikakve isprave, pa čak ni jugoslavenske, i što time dolaze u sukob s propisima njihove zemlje, oni su u njima vidjeli dvoje potrebnih putnika i prema takvima su se i odnosili. Tonko mi je pokazao tu ispravu pisano na latinskom jeziku. Prevedena na hrvatski ona glasi:

»Pomozite po katoličkom miroslru, uvijek ubočenom, Antu Zambarlinu i njegovu ženu, koji je pobjegao od komunističkog terora, sve dok ne dođe do određenog cilja.«

Tu propusnicu resi pečat katoličkog delegata za mađarske izbjeglice pri Vatikanu, dr. fra Demetera u Genovi, u franjevačkom samostanu Sant' Antonio na Pegli.

Ima mnogo primjera sličnih ovom navedenom. Putovanje moje i mojega druga Antona Božića bilo je isto tako pješačenje od sela do sela, od grada do grada, i ujedno - od jednih župnih vrata do drugih. Nigdje nismo bili odbijeni, svuda su nas primili, nahranili i ponekad novcem nagradili... Ni protestantski pastori nisu zaostajali za katoličkim župnicima.«

Nakon svih nedača, napetosti i pogibelji, dolaskom u Bruxelles za Vojnu Kamalića započelo je novo životno razdoblje.

ZAVRŠETAK